
John L. Austin, *Kako djelovati riječima*, prevela Andrea Milanko, priredio Ivan Marković, (Zagreb: Disput, 2014), 125 str.

Izdavačka kuća Disput objavila je 2014. godine, u sklopu svojih edicija The-saurus, posvećenih jezičnoj problematici, djelo *Kako djelovati riječima* britanskog filozofa Johna Langshawa Austina. Radi se o prijevodu drugog izdanja knjige koja u izvorniku nosi naslov *How to do things with words* i čiji su urednici J. O. Urmson i Marina Sbisa. To je izdanje objavljeno davne 1975. godine, a temelji se, kao i prvo, na Austinovim predavanjima održanim još davnije 1955. godine.¹

Važnost hrvatskog prijevoda ove knjige leži u značaju Austinovog rada za razvoj filozofije jezika i lingvistike. Austin se, naime, smatra začetnikom teorije govornih činova koju je iznjedrila filozofija običnog jezika, rođena iz analitičkog bavljenja filozofijom jezika na sveučilištu Oxford od 40-ih do 50-ih godina prošloga stoljeća. Sam termin “govorni čin” Austin je rijetko koristio; popularizirao ga je njegov student John Searle koji je nastavio teoriju svog učitelja te je najviše zbog njega taj termin neraskidivo povezan i uz Austina. Nakon Searlea termin su koristili mnogi, a što je još važnije fenomenima vezanim uz te vrste činova filozofi se nisu prestali baviti sve do danas, pa tako odjeke Austinove teorije nalazimo u radovima suvremenih autora kao što su Kent Bach, Charles Travis, François Recanati i Mark Kaplan. Možemo reći da je Austin pokrenuo filozofski interes za onim što se našim riječima događa onkraj jezika, onkraj rječničkog značenja pojedinih riječi složenih u rečenice gramatičkim i sintaktičkim pravilima. Nije ga zanimalo ono što doista poručujemo onim što izričemo (čime se bavio npr. H. P. Grice govoreći o *implikaturama*), već onime što riječima činimo.

Ideje J. L. Austina o govornim činovima možda bi bile sistematičnije izložene, pa čak i izmijenjene, da ga u tome nisu prekinuli bolest, a zatim i smrt. Ideje predstavljene u djelu *Kako djelovati riječima* Austin je izlagao i na raznim drugim predavanjima prije no što ih je predstavio na Harvardu, no bilješke koje je učinio za *Predavanja William James* donose neke preinake te predstavljaju posljednju verziju autorovih ideja. Pokušat ćemo ih sada detaljnije predstaviti.

Austin započinje svoja predavanja razmatranjem one vrste iskaza koji izgleda kao sud i gramatički se može kategorizirati kao izjavna rečenica, koji nije besmislen, ali ipak nije ni istinit ni neistinit. Tvrdi nadalje da se, kada osoba izriče takav iskaz, može reći da ona nešto čini, da djeluje, a ne samo da govori. Takve iskaze naziva *performativima* i suprotstavlja ih *konstativima*.

¹ Austinovo istraživanje o govornim činovima objavljeno je prvi put posthumno 1962. u knjizi *How to Do Things With Words* koja se sastoji od dvanaest predavanja koja je Austin održao na sveučilištu Harvard 1955. godine povodom tradicionalnih *Predavanja William James*.

Klasičan Austinov primjer performativa jest iskaz “Uzimam” izrečen na obredu vjenčanja. Konstativi su iskazi kojima se nešto tvrdi, oni mogu biti istiniti ili neistiniti, a performativi su iskazi kojima se čini neka radnja i ne mogu biti istiniti ili neistiniti.

Da bi se nekim performativom nešto zaista i učinilo, moraju se zadovoljiti određeni uvjeti – on mora biti izrečen u prikladnim okolnostima i govornik mora ozbiljno misliti ono što govori. Kada uvjeti nisu zadovoljeni i činjenje radnje ne uspijeva, ne možemo reći da je iskaz neistinit, već da je *neposrećen*. Bitno je naglasiti da uvjeti koje performativ mora zadovoljiti da bi bio posrećen nisu jezični već društveni. Uvjeti koje uspješan performativ mora zadovoljiti međusobno se razlikuju po tome koje su posljedice njihova kršenja. Kršenje prve skupine vodi do nemogućnosti vršenja radnje. Primjerice, ako se ne pridržavamo propisane procedure pri sklapanju braka te umjesto “Uzimam” izgovorimo nešto drugo ili se ne možemo uopće vjenčati jer smo već u braku s drugom osobom, čin sklapanja braka ne možemo uopće izvršiti. Pri kršenju pravila iz druge skupine, čin jest postignut, no neiskren je i radi se o zloupotrebi procedure. Ako kažem “Čestitam”, ali ne vjerujem da je osoba kojoj sam uputila te riječi ičim zaslužila čestitku, neiskrena sam, iako sam izvršila čin obećanja. Jednako sam tako neiskrena ako nešto obećam, a da nemam namjeru ispuniti svoje obećanje. U ovakvim slučajevima ne mogu reći da nisam obećala ili čestitala, ali sam to učinila neiskreno. Neuspjehe prve vrste Austin naziva *promašaji*, a one drugog tipa *zloporabe*.

Nadalje, autor navodi da ne postoji samo jedan oblik performativa te ih dijeli na *eksplicitne* i *implicitne*. “Obećavam da ću doći večeras” primjer je eksplicitnog performativa zbog glagola koji pojašnjava vrstu čina. S druge strane, iskaz “Doći ću večeras” implicitan je performativ jer ne sadrži formalne pokazatelje performativnosti.

Povezanost između performativa i tvrdnji (sudova) Austina navodi da propituje distinkciju od koje u svojim predavanjima kreće, tj. onu između konstativa i performativa. Polako se odmiče od prvotne definicije performativa kao posrećenih i neposrećenih te konstativa kao istinitih i neistinitih te se počinje priklanjati ideji da uspješnost i neuspješnost mogu utjecati i na sudove, a istinitost i neistinitost na performative. Tako prema njemu istinitost iskaza “Tvrdim da on trči” ovisi o posrećenosti iskaza “On trči”, kao što i istinitost iskaza “Ispričavam se” ovisi o posrećenosti iskaza “Ispričavam se”. Performativ “Upozoravam te da se bik priprema za napad” povezan je s činjenicom da se bik priprema za napad. Ako se bik ne priprema, onda je iskaz “Upozoravam te da se bik priprema za napad” neistinit, a ne na bilo koji od ranije predloženih načina neposrećen.

Odbacujući podjelu prema kriteriju istinito-neistinito/posrećeno-neposrećeno Austin kreće u potragu za gramatičkim (ili u širem smislu – jezičnim) kriterijem koji bi mogao rasvijetliti razliku između konstativa i performativa.

Prvi kandidat kojeg autor predlaže korištenje je prvog lica jednine aktivnog indikativa prezenta. Upravo su zbog svog oblika “Obećavam”, “Kladim se” i “Imenujem” tipični primjeri eksplicitnih performativa. No privlačnost prvog lica jednine aktivnog indikativa nije samo gramatička – performativnim iskazom čini se radnja, a da bi govornik izrazio vlastito činjenje određene radnje, on mora koristiti prvo lice jednine.

No ipak, nije svako korištenje prvog lica jednine indikativnog prezenta aktivnog performativni iskaz. Do takvih odstupanja dolazi zbog toga što se taj oblik može koristiti i za izricanje načina na koji se osoba obično ponaša, može se koristiti kao “historijski prezent” itd.²

Nadalje, Austin smatra da je eksplicitni oblik performativa u jezičnoj evoluciji novi produkt razvoja jezika te mu temporalno pretpostavlja ono što naziva *primarni performativ*. Primarni performativi danas su potpuno ili djelomično uključeni u eksplicitne performativne oblike. Tako je na primjer primarni oblik “Učinit ću” uključen u razvijeni oblik “Obećavam da ću učiniti”. Prema autoru, u primarnim jezicima veoma je lako moglo doći do zabune oko toga koju poruku govornik u stvari želi prenijeti zbog toga što nisu postojale riječi koje bi objašnjavale o kakvoj vrsti iskaza se u određenom slučaju radi. Tako je iskaz “Bik” mogao biti upozorenje, obavijest, predviđanje itd.

Iako je komunikacija pojavom eksplicitnih performativa postala jasnija, ona nije posve raščistila stvari. Postoje naime, iskazi koji mogu biti i eksplicitni performativi i opisni iskazi. Primjer takvog iskaza je “Odobravam”. Ponekad tim iskazom možemo izraziti svoje odobravanje (čin odobravanja), a ponekad možemo opisati kako se osjećamo.

Austin se pita postoji li neki kriterij performativnosti koji možemo primijeniti u ovakvim slučajevima te nudi četiri testa za utvrđivanje performativnosti, no ni jedan od njih ne pruža zadovoljavajuće rezultate.

Dakle, dva su temeljna problema do kojih Austin dolazi pri svojoj analizi razlike između performativa i konstativa. Prvi je taj da iskazi jednakog oblika u određenim slučajevima mogu imati funkciju konstativa, a u drugim slučajevima funkciju performativa. Drugi je taj što unatoč pokazateljima performativnosti, kao što su to performativni glagoli, neki iskaz se može smatrati istinitim ili neistinitim, a posrećenost i neposrećenost mogu pogoditi i sudove, tj. konstative.

Sedmo poglavlje autor zaključuje rastavljanjem bilo kojeg iskaza na elemente. Prema takvoj analizi “kazati” nešto po Austinu je izvođenje fonetičkog, fatičkog i retičkog čina.

Od osmog poglavlja na dalje Austin razrađuje ovu novu podjelu, odbacujući svoju inicijalnu podjelu na konstative i performative, no imajući ju uvijek na umu i pozivajući se na nju. Ovdje možemo spomenuti ideju koju

² Austin navodi sedam poteškoća prvog lica aktivnog indikativa kao kriterija.

predstavlja Marina Sbisà.³ Autoričina je ideja da Austin nije napustio podjelu na konstative i performative zato što je uvidio da se ona ne može održati⁴ već da je od samog početka ta distinkcija imala samo instrumentalnu ulogu. Dokaze za to Sbisà pronalazi u Austinovim bilješkama iz 1951. godine u kojima se već spominju pojmovi lokucije, ilokucije i perlokucije (o kojima će biti riječi u nastavku) te u određenim dijelovima iz prvih predavanja iz knjige *Kako djelovati riječima* koji, prema autorici, dobivaju svoje puno značenje samo ako se čitaju imajući na umu ideje iz predavanja iz drugog dijela knjige.

Fonetski, fatički i retički čin, tvrdi Austin, zajedno tvore *lokucijski čin*. Lokucijski čin je potpuna govorna jedinica, čin izricanja određene rečenice određenoga smisla i reference, što je ugrubo ekvivalentno “značenju” u tradicionalnom shvaćanju riječi.

No uz lokucijski čin proizvodimo i *ilokucijski čin*. Primjeri ilokucijskih činova su obavještanje, naređivanje, upozoravanje i sl. Kada izvodimo lokucijski čin koristimo se jezikom kako bismo nešto rekli, no u različitim situacijama koristimo se jezikom u različitom *smislu*. Taj smisao je ilokucija. Možemo koristiti jezik da bi na primjer savjetovali, sugerirali, naredili ili iskazali neku namjeru. Određene riječi (lokucije) mogu imati ono što Austin naziva *snaga* pitanja, zahtjeva itd. Teoriju o različitim vrstama jezičnih funkcija naziva doktrinom *ilokucijske snage*.

Nadalje, Austin predstavlja *perlokucijski čin*. Perlokucijski čin je ono što postizemo svojim iskazom, na primjer, uvjeravanje ili plašenje. On utječe na osjećaje, misli ili djelovanje slušatelja (ili samog govornika). Prema njemu, tri su načina na koji je ilokucijski čin povezan s posljedicama: shvaćanje značenja i ilokucijske snage, djelovanje u skladu s ilokucijom i odgovor na ilokuciju ili njen nastavak.

Važna razlika između ilokucijskih i perlokucijskih činova koju Austin spominje vezana je uz sredstva kojima se te vrste činova ostvaruju. Prema njemu, perlokucijski činovi mogu se ostvariti dodatno ili u potpunosti pomoću nelokucijskih (dakle, nejezičnih) sredstava. Na taj način, zastrašivanje se može postići prijeteći nekome pištoljem ili nekim drugim oružjem. No i sam Austin priznaje da se i ilokucijski činovi mogu ponekad postići nejezičnim sredstvima. Na primjer, možemo se nekome ispričati, a da tu ispriku ne izrazimo riječima.

Prema Austinu, razlika ipak postoji – nalazi ju u tome jesu li sredstva kojima se određeni čin izvodi konvencionalna ili ne. Tvrdi da ne-konvencio-

³ Vidi M. Sbisà (2007) “How to Read Austin”, *Pragmatics* 17 (3), 461–473.

⁴ Ta ideja dominantna je među autorima koji su se bavili interpretacijom Austina. Sbisà spominje Maxa Blacka i L. W. Fergusona kao primjere autora koji su smatrali da je Austin istraživao distinkciju između performativa te se u trenutku kada je zapao u poteškoće “predomislio”.

nalni činovi mogu dovesti do perlokucijskih posljedica. Možemo tako uvjeriti nekoga mašući pred njim željeznom šipkom. Za razliku od perlokucijskih, ilokucijski činovi mogu se izvesti samo konvencionalnim sredstvima, bila ta sredstva jezična ili nejezična. No i ovdje nailazi na nepriliku, a ona se sastoji u tome da ni on ne može točno odrediti što točno spada u domenu konvencije, a što ne. Iako priznaje ovu poteškoću, ne odustaje od tvrdnje da se perlokucijski činovi mogu izvesti ne-konvencionalnim sredstvima, a ilokucijski ne, ili da se barem neki ilokucijski činovi ne mogu izvesti nekonvencionalnim sredstvima.

Austin započinje svoje dvanaesto predavanje idejom da doktrina razlikovanja performativa i konstativa stoji u odnosu prema doktrini lokucijskih i ilokucijskih činova kao *posebna* teorija prema *općoj* teoriji te da je opća teorija potrebna zbog toga što je “tvrdnja” u tradicionalnom smislu riječi apstrakcija, ideal, kao i tradicionalno shvaćanje istinitosti i neistinitosti. On se želi baviti samo potpunim govornim činom u potpunoj govornoj situaciji. U takvoj situaciji tvrdnje i opisi nemaju povlaštenu poziciju u odnosu prema drugim ilokucijskim činovima, tj. nisu u posebnoj vezi s činjenicama koja ih čini istinitima ili neistinitima.

U ranijim predavanjima Austin je htio načiniti popis performativnih glagola. Sada se vraća toj ideji u pokušaju da načini popis iskaznih razreda koji se temelje na različitoj ilokucijskoj snazi svakoga od njih. Do tih razreda dolazi polazeći od testa prvog lica jednine indikativnog prezenta listajući rječnik i nalazeći tako performativne glagole koje zatim svrstava u razrede. Ti su razredi verdiktivi, egzcercitivi, komisivi, behabitivi i ekspozitivi.

Ugrubo, možemo reći da Austinova snaga leži u prepoznavanju jezika kao aktivnog ljudskog oruđa kojim oblikujemo svijet i utječemo na druge. Razvoj njegovih ideja od čiste podijele na konstative i performative do ideje da svaki iskaz nosi obilježja oba, kakav je predstavljen u ovoj knjizi, pruža čitatelju uvid u način na koji se teorije grade i nadograđuju, pružajući temelje za filozofsko bavljenje jezikom koje će procvjetati u desetljećima nakon Austinove smrti. Hrvatski čitatelji su do sada na raspolaganju imali prijevod nastao 1994. godine u izdanju Matice srpske,⁵ a prošlogodišnji prijevod u izvedbi

⁵ Uzgred možemo spomenuti i neke razlike u prijevodu. Na primjer, ono što je Milanko prevela kao *posrećeni* i *neposrećeni* iskazi, prema izvornom *happy* i *unhappy* utterances, Milorad Radovanović, prevoditelj izdanja Matice srpske, preveo je kao *uspješni* i *neuspješni* iskazi. S obzirom na to da se radi o uspješnosti činjenja riječima, dihotomija *uspješno/neuspješno* čini se korektnijom. S obzirom na važnost konvencija kod Austina u obzir bi došao i prijevod *prikladno/neprikladno*. Nadalje, razliku pronalazimo i u prijevodu opreke *true/false*, što Milanko ispravno prevodi kao *istinito/neistinito*, za razliku od Radovanovića koji koristi izraze *istinito* i *lažno*. Jednako tako, bolji je suvremeni prijevod Austinove kategorije *misfires* koja je prevedena riječju *promašaji*, za razliku od prijevoda *zastoji* koji nalazimo u izdanju iz 1994. Postoje rješenja koja nisu optimalno izvedena ni u jednom izdanju. Tako Milanko *descriptive fallacy* prevodi kao *deskriptivna zablude*, a Radovanović kao *deskriptivna lažnost*.

Andree Milanko, s povremenim komentarima same prevoditeljice i onima redaktora Ivana Markovića, pridonosi približavanju filozofskog bavljenja jezikom znanstvenoj zajednici, ali i široj čitateljskoj publici.

Martina Blečić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Sveučilišna avenija 4

51 000 Rijeka

martina.blecic@gmail.com

Kristijan Krkač i Borna Jalšenjak (ur.), *Uvod u filozofiju i kritičko mišljenje*, 2. popravljeno i prošireno izdanje (Zagreb: MATE d.o.o., 2015), 443 str.

Svrha je filozofije logičko razjašnjavanje misli. Filozofija nije teorija, nego aktivnost. Filozofsko djelo sastoji se bitno od rasvjetljavanja. Rezultat filozofije nisu “filozofski stavovi”, nego pojašnjavanje stavova. Filozofija mora učiniti jasnim i oštro razgraničiti misli koje su inače, tako reći, mutne i rasplintute.

Ludwig Wittgenstein¹

Autori udžbenika *Uvod u filozofiju i kritičko mišljenje* kao da su nastojali ispuniti navedene zahtjeve koje je pred filozofiju postavio Wittgenstein i može se tvrditi da su u tome bili vrlo uspješni. Ono što objedinjuje cijeli ovaj udžbenik jest razumljivost i jednostavnost koliko god da je to moguće s obzirom na složenost teme, a tekstovi se ne oslanjaju toliko na interpretaciju i prepričavanje mišljenja velikih filozofa, koliko nude smjernice za vlastito shvaćanje problematike.

Potrebno je posebno istaknuti da su autori ovoga udžbenika profesori i mlađi kolege koji studiraju ili su nedavno završili studij filozofije. Pohvalno je što su studenti uključeni u pisanje udžbenika jednoga uvodnog predmeta budući da je njima to važno iskustvo, a njihovu prednost čini to što pristupaju

¹ Wittgenstein, L. 2003. *Tractatus Logico-Philosophicus* (Zagreb: Moderna vremena), 4.112.